

مختصات زبانی سبک خراسانی در غزلیات سعدی

تألیف:

زهره یگانه نی ریز

سرشناسه	: یگانه نی ریز، زهره، ۱۳۶۱-
عنوان قراردادی	: غزلیات، شرح:
عنوان و نام پدیدآور	: مختصات زبانی سبک خراسانی در غزلیات سعدی / تالیف زهره یگانه نی ریز:
مشخصات نشر	: تهران، موسسه فرهنگی انتشاراتی اندیشه کامیاب ایرانیان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۰۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۴۶-۸۴-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: سعدی، مصلح بن عبدالله، -۶۹۱ق. غزلیات-نقد و تفسیر
موضوع	: Sa'di, Mosleh-ibn Abdollah . --Criticism and interpretation:
	Gazaliat.
موضوع	: سبک خراسانی
موضوع	: Khorasani style (Persian poetry)* :
موضوع	: شعر فارسی-قرن ۷ق. -تاریخ و نقد
موضوع	: Persian poetry--13 th century--History and criticism:
موضوع	: غزل فارسی-قرن ۷ق. -تاریخ و نقد
موضوع	: Gazals, Persian --13 th century--History and criticism:
شناسه افزوده	: سعدی، مصلح بن عبدالله، -۶۹۱ق. غزلیات. شرح.
شناسه افزوده	: Sa'di, Mosleh-ibn Abdollah . Gazaliat. Commentaries :
رده بندی کنگره	: ۱۳۰ م۳/۸۵ PIR۵۲۱۵
رده بندی دیویی	: ۸۱۶ / ۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۰۷۶۲

عنوان کتاب	: مختصات زبانی سبک خراسانی در غزلیات سعدی
ناشر	: موسسه فرهنگی انتشاراتی اندیشه کامیاب ایرانیان
دفتر انتشارات	: تهران - خیابان پیمچ شمیران - خ نور محمدی - پلاک ۳۷- واحد ۱۲-۱۰۸۹-۷۷۶ - Email:e_a_kamyab@yahoo.cc
مؤلف	: زهره یگانه نی ریز
ویراستار	: محبوبه رضاعلی، مهندس پژمان عباد
مدیر تولید	: موسسه آموزشی خوارزمی
صفحه آرا	: الهام کسایی پور
طراح جلد	: محمد حداد زاده
شمارگان	: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ	: اول، ۱۳۹۵
چاپ و صحافی	: موسسه آموزشی خوارزمی
ناظر چاپ	: مهندس پیمان عباد، عباس کسایی پور
قیمت	: ۲۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۴۶-۸۴-۶

ISBN:978-600-8646-84-6

مقدمه

آسمان ادب فارسی ایران، پر است از درخشش انواری که هر کدام به نوبه‌ی خود روشنگر عالمی هستند و سعدی شیرازی یکی از روشن‌بخش‌ترین انوار در پهنه‌ی فرهنگ و ادب ایران است. شاعری که در اشعارش مطالبی مطابق میل و ذوق هر فرد یافت می‌شود و هر سلیقه‌ای می‌تواند از دفتر اشعار او بهره‌ای گیرد حال چه عارف و دنیا دیده باشد چه عامی و جاهل. سعدی که گوی هر ی است که هیچ گاه خود را اسیر تکرار نکرده است، اگرچه عشق موضوعی تکراری در عذبات اوست ولی با خواندن چندین غزل باز به این مطلب می‌رسیم که:

یک قصه بیش نیست غم عشق و این مجله کز هر زبان که می شنوم نامکرر است
سعدی با ذوق و استعداد کم نظیر حور غزل اشعاره را جایی برد که کسی پیش‌تر آن را تجربه نکرده بود. غزل سعدی عظمت و جلال خود را مدیون صراحت و سادگی لهجه است. زبان و نحوه‌ی استفاده‌ی او از کلمات و تعبیرات بی‌مطالعت گویی کلمات چون مومی در دست اوست و آن را به هر شکلی که بخواهد فرم می‌دهد و همین امر باعث شده در گستره‌ی گیتی نام و فکر و سخن سعدی معروف و پر آوازه گردد به گونه‌ای که بازتاب افق اندیشه‌اش پس از گذشت چندین قرن چون چراغی هدایت‌گر به یاری ادیبان، سعدی پژوهان و دوست‌داران ادبیات می‌آید. گفتیم که یکی از خصوصیات بارز زبان شعر سعدی سادگی است. او برخلاف معاصرانش که بیشتر از تکلف گویی بهره می‌جستند، به استقبال مهم‌ترین مشخصه‌ی سبک خراسانی، ساده‌گویی می‌رود و در تمام آثارش از این ترفند به صورت ساده و همه پسند استفاده می‌کند چنان که می‌گوید:

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش زیک گوهرند

می‌توان گفت: «سعدی بزرگ‌ترین شاعر سبک خراسانی است که در عصر سبک خراسانی به

سر نمی‌برد.»

فهرست

عنوان	صفحه
مقدمه	۴
فصل اول	۱۵
سعدی کیست؟	۱۵
نام و کنیهی او	۱۵
مولد و تولد	۱۶
وجه تسمیهی شیراز	۱۶
زندگی و آثار سعدی	۱۷
سعدی و غزل او	۱۹
تأثیر موسیقی و طبیعت بر شعر او	۲۱
راز جاودانگی سعدی	۲۲
فصل دوم	۲۴
معنای لغوی و اصطلاحی سبک	۲۴
استعمال کجا به صورت موصول	۲۷
آوردن ایدون (پهلوی و ایدر (پهلوی)	۲۷
استعمال ابا (پهلوی) و ابی (پهلوی) و ابر (پهلوی)	۲۸
استعمال الف اطلاق به فراوانی	۲۸
آوردن حرف عطف در آغاز بیت یا مصراع	۲۸
حذف ضمیر متکلم به قرینه	۲۸
اماله	۲۸
خروج از وزن عروضی	۲۹
اشباع واو و دیگر حرکات تحت تأثیر و به تقلید از زبان پهلوی	۲۹
آوردن علامت جمع فارسی بر کلمات جمع عربی	۲۹
استعمال واژه های کهنه و نزدیک به صورت مستعمل در زبان پهلوی	۲۹
اشاره صریح به زبان پهلوی و دانستن آن	۳۰

۳۰	استعمال نام فارسی جهت‌های چهارگانه به درستی
۳۰	تشدید مخفف و تخفیف مشدد و برگزیدن بحرهای غریب و نامأمونوس
۳۱	اشاره به قهرمانان حماسه ملی ایران
۳۲	استعمال یاهای شرطی و مطیعی و تردیدی و استمراری و تمنی و ترجی
۳۲	آوردن دو حرف اضافه در پیش و پس مفعول غیر صریح
۳۲	اضافه کردن حرف اضافه به اسم
۳۲	آوردن ضمیر (ش) فاعلی برای سوم شخص مفرد
۳۳	ابدال یا قلب حروف بعضی از کلمات
۳۳	استعمال یک علمه به دو معنی
۳۳	تکرار جمله‌ها و کلمات
۳۴	استعمال برخی کلمات عربی به جای فارسی
۳۴	استعمال صیغه‌های مختلف ضارع مصادر بودن و بایستن و شایستن
۳۵	استعمال «ازین» بیان جنس
۳۵	استعمال کاف تصغیر به فراوانی و به منازار تحبیب یا تحقیر
۳۵	آوردن ترکیبهای غریب
۳۵	جمع آوردن فعلی که فاعل آن «هیچکس» است
۳۵	افزودن های زاید به آخر قافیه‌های الف
۳۷	فصل سوم
۳۷	زبان چیست؟
۳۷	سطح زبانی (Literally Level)
۳۸	«موسیقی بیرونی شعر»
۳۸	«موسیقی کناری شعر»
۳۸	«موسیقی درونی شعر»
۳۹	«موسیقی معنوی شعر»
۳۹	سطح لغوی یا سبکشناسی واژه‌ها
۳۹	سطح نحوی یا سبکشناسی جمله
۴۰	مختصات زبانی در سطح آوایی

۴۰	 موسیقی بیرونی یا وزن
۴۱	 موسیقی کناری یا قافیه
۴۱	 تلفظ واو عطف
۴۲	 مسائل کهن عروضی
۴۲	 خزم
۴۲	 تغییر مصوت
۴۳	 تشدید مخفف و تخفیف مشدد
۴۳	 افزودن حرفی به کلمه
۴۴	 حذف از کلمه (مخفف)
۴۴	 اسکان
۴۵	 اماله
۴۵	 استعمال حرف تخیل به فرائی (تجیب یا تصغیر)
۴۵	 مختصات زبانی در سطح فرائی
۴۵	 استعمال لغات پهلوی
۴۵	 اندر
۴۶	 خوب
۴۶	 ددیگر
۴۷	 استعمال برخی از کلمات عربی به جای فارسی معمول
۴۷	 لغات در معانی خاص
۴۷	 «اگر» (گر) به معنی «یا»
۴۷	 «اندیشه» به معنی «ترس و دغدغه»
۴۷	 «باک» به معنی «دغدغه و نگرانی»
۴۷	 «به جای» به معنی «در حق»
۴۸	 «دیگر» به معنی «هرگز»
۴۸	 معانی حروف اضافه
۴۸	 معانی «از»
۴۸	 «از» به معنی «به»
۴۸	 «از» در حکم کسره اضافه
۴۸	 «از» به معنی «درباره‌ی»
۴۸	 «از» در بیان علت و سبب

۴۹	«از» در بیان ابتدای زمانی و مکانی
۴۹	جدایی چیزی از چیز دیگر
۴۹	معانی «با»
۴۹	«با» به معنی «به»
۴۹	«با» در بیان همراهی
۴۹	در ذکر رابطه چیزی یا کسی یا مفهومی
۵۰	معانی «به»
۵۰	«به» مقدار و شمار به معنی «به اندازه»
۵۰	«به» معیت
۵۰	«به» تخصص
۵۱	«به» تفرق
۵۱	«به» سببه
۵۱	«به» استعانت
۵۱	«به» به معنی «سوگند»
۵۱	«به» به معنی «در»
۵۲	«به» زاید
۵۲	«به» تأکید
۵۲	«بینی» از ادات تحسین و شگفتی (به معنی به، افرین، شگفتا)
۵۳	مختصات زبانی در سطح نحوی
۵۳	آوردن واو عطف در آغاز کلام
۵۳	آوردن «چون» در ابتدای مصراع
۵۴	انواع «ی»
۵۴	«یاء» شرط
۵۴	«یاء» صفت و موصوف
۵۴	«یاء» وحدت یا نکره
۵۵	«یاء» استمراری
۵۵	«یاء» مجهول
۵۶	«ازین» بیان جنس
۵۶	حرف اضافه مضاعف
۵۶	ضمیر

۵۶	اتصال ضمیر به حرف اضافه
۵۷	بسامد بالای ضمیر متصل مفعولی
۵۷	جا به جایی ضمیر
۵۷	ضمیر متصل به اسم مربوط به فعل
۵۸	ضمیر متصل به اسم، مربوط به اسم دیگری
۵۸	ضمیر متصل به فعل، مربوط به متمم فعل
۵۸	قید
۵۸	«نه» در نقش قید نفی
۵۹	«هیچکس» قید نفی
۵۹	استعمال قید: «صعب»، «سخت»، «عظیم»، «تیک»
۵۹	استعمال «جمله» و «همه» به دو صورت مضاف و غیر مضاف
۶۰	«را» به معنی «رای»
۶۰	«را» به معنی «را»
۶۰	«را» به معنی «از»
۶۱	«را» زاید بعد از مسندتالیه
۶۱	«را» علامت اضافه (فک اضافه)
۶۱	صرفهجویی در مصرف «را»
۶۱	«یکی» علامت نکره
۶۱	یکی به علاوه اسم
۶۲	«آن» و «این» در نقش حرف تعریف
۶۲	صفت تفضیلی
۶۲	آوردن «به» به معنی «بهتر»، بدون «است» و «که»
۶۳	صفت تفضیلی به معنی صفت عالی
۶۳	فاصله افتادن بین «می» و فعل
۶۳	فعل ماضی
۶۳	مقدم داشتن «می» بر نون نفی
۶۴	فعل جمع و مفرد
۶۴	آوردن فعل مفرد برای فاعل جمع
۶۴	مطابقه فعل و فاعل غیر ذی روح

۶۵	فعل مضارع
۶۵	استعمال صیغههای مضارع مصدری (بودن، شایستن)
۶۵	فعل مضارع بدون «می» و «ب»
۶۵	اشتقاق از بن مضارع نه ماضی
۶۶	فعل امر
۶۶	فعل امر بدون «ب»
۶۶	فعل ماضی
۶۶	آوردن «ب» بر سر فعل ماضی (برفت، بگفت)
۶۷	ماضی استمراری
۶۷	مصدر
۶۷	فراوانی افدن پیشوندی
۶۷	باء تأکید
۶۸	میم نهی
۶۸	بر - ور
۶۹	اندر، در
۷۰	فرو
۷۰	فراز
۷۰	باز
۷۱	وجه مصدری
۷۱	لازم و متعدی
۷۱	متعدی بودن برخی از افعال که امروزه لازم است و برعکس
۷۲	«ماندن» به مفهوم متعدی «باقی گذاشتن»
۷۲	افعال در معنی اصلی یا کهن یا خاص
۷۲	«شدن» به معنی «رفتن، مردن»
۷۲	«ماندن» به معنی «شبیه بودن»
۷۲	«تمودن» به معنی «نشان دادن»
۷۳	«غلط» به معنی «اشتباه بودن»
۷۳	«التفات» به معنی «توجه کردن»
۷۳	«گشت» به معنی تغییر و سیورت «از حالی به حالی شدن»
۷۳	افعال منسوخهی دیگر

۷۳	افعال بودن و باشیدن
۷۴	فعل منفی
۷۴	منفی کردن با «نا» به جای «نه»
۷۴	آوردن باء تأکید بر سر فعل منفی
۷۴	تغییر در اجزای جمله
۷۴	مقدم داشتن فعل بر متمم فعل و مفعول
۷۵	مقدم کردن فعل بر قیود
۷۵	مقدم آوردن مفعول بر فاعل
۷۵	مقدم داشتن صفت و موصوف
۷۵	تکرار
۷۶	شیوه ثابت (رسم الخط) و نداشتن قاعده
۷۶	اشاره به جشن شاه شاهی
۷۶	اشاره به افسانه‌های حماسی ایرانی و داستانهای باستانی ایران و قهرمانان آن
۷۸	فصل چهارم
۷۸	تحول حروف
۷۹	حرفهای استفهام
۸۰	حرفهای ندا و خطاب
۸۰	«آ» بیان حالت عاطفی
۸۱	«از»
۸۱	آغاز زمانی
۸۱	آغاز مکانی
۸۱	جدائی چیزی از چیز دیگر
۸۲	«از» در بیان نوع و جنس
۸۲	در بیان علت و سبب
۸۲	«از» دربارهی ... راجع به ...
۸۲	«از» با متمم صفت برتر
۸۲	«بر»
۸۳	«بر» به معنی «روی چیزی» یا «بالای چیزی»
۸۳	در معنی «سوی»، «جانب»، «تزد»

۸۳.....	«بر» در مفهوم «درباره»، «در حق»
۸۴.....	«بر» در مفهوم «نسبت به»
۸۴.....	«بی»
۸۴.....	«پیش»
۸۴.....	«از پیش»
۸۴.....	«تا»
۸۵.....	«تا» برای بیان انتهای زمانی
۸۶.....	حرف «تا» مانند «که» حرف ربط
۸۶.....	«جز» و «>»
۸۶.....	کلمهی «جز» به معنی استثناء (در فارسی دری)
۸۶.....	«چند»
۸۷.....	«چند» معادل تا، تا، مدت
۸۷.....	«چند» صفت عددی می
۸۷.....	«چند» پرسش از عدد، مقدار، اندازه
۸۷.....	چندین = مقدار بسیار
۸۷.....	«چون»
۸۸.....	حرف پرسش به معنی چگونه، چطور
۸۸.....	تشبیه، معادل مانند، چنانکه
۸۸.....	«چون» به معنی وقتیکه
۸۸.....	به معنی «زیرا که، به سبب آنکه» برای بیان علت
۸۹.....	«چون» با حذف نون آخر
۸۹.....	چنین = مانند این، بدینسان، بدین گونه
۸۹.....	چنان = مانند آن، آن گونه، آن سان
۸۹.....	«چه»
۸۹.....	پرسش از چیزی، در مقابل «که» که پرسش از کسی
۹۰.....	«چه» در فارسی دری در بیان سبب و علت
۹۰.....	ذکر سؤال بعد از آن
۹۰.....	«چه» در بیان تساوی و برابری
۹۰.....	«کجا»

- ۹۱..... «کجا» حرف استفهام از محل مرکب
- ۹۱..... «که»
- ۹۱..... «که» حرف ربط و موصول
- ۹۲..... «که» موصولی
- ۹۲..... «که» در مقام سببیت و بیان علت
- ۹۳..... «که» پرسش معادل «کدام کس» و «چه کسی»
- ۹۳..... «کی»
- ۹۳..... «کی» در پرسش از زمان
- ۹۳..... «کی» مفهوم نفی و انکار
- ۹۳..... مگ
- ۹۴..... «مگر» معادل «خ» در بیان استثناء
- ۹۴..... «مگر» در بیان احتمال معادل «شاید» در فارسی امروز
- ۹۴..... «مگر» در پرسشی که انگار واب مثبت می‌رود
- ۹۴..... هر
- ۹۵..... هر که، به معنی هر کس
- ۹۵..... هر چه: تمامی چیزها یا معانی
- ۹۵..... آمدن صفت اشاره‌ی «آن» به دنبال «هر»
- ۹۵..... «هر» بر سر عدد جهت تأکید
- ۹۶..... «هیچ»
- ۹۷..... منابع و مأخذ
- ۹۷..... منابع